

Ära rõhu koolitunnis lapselikku nõrka loomust küüruga, mida ise kannad. Sul tuleb avanemise järelle janunevat lapselikku loomust toita ja õhutada.

16 Kuu on sama suur kui jalgpall

„Midaaa, kas see on nüüd hunt?“ küsis pettunud esimese klassi laps loomaaiakülastusel õpetajalt. Klassis oli käsitletud Grimmide muinasjuttu „Punamütsike“ ja nii tundus didaktiliselt mõistlik minna vaatama elusat hunti, järgides täielikult Pestalozzi vaatluspõhimõtet.

Õpetaja on kiituse ära teeninud. Siiski annab õpilaste pettumus mõtlemisainet. Hunt muinasjuttus on müüt, hingepilt. Laps tajub intuiitiivselt, et tegu on teise reaalsusega. Nii ka vaevalt keegi küsib, kuidas saab sellise suurusega loom alla kugistada algul vanaema ja siis veel ta lapselapse, ilma et need viga saaksid, nõnda et jahimehel läheb korda nad täie terve juures vabaks lasta. Samuti ei kurda Punamütsike hundi kõhus happeliste maomahlade, häiriva sooltekahina ega lämbumisohu, vaid pimeduse üle. Selles vanuses laste hinges on olemas varjatud teadmine, et kõik leiab aset ühes teises maailmas, unenäo-, hinge-, muinasjutumaailmas. Muinasjuttus on kõik viimseni võrdkuju, sümbol.

Lasteaia- ja esimese-teise klassi lapsed elavad oma siseelus veel tugevasti väikelapsele omases müütilises mõtlemises. Vaevata muudavad nad ennast kellegi teiseks ja tõlgendavad vastavalt hetke vajadusele teisiti ükskõik mis asja: laps on kits või kass või hoopis auto, tool on maja, paberitükk laudlina. Suurepärane on olla Harry Potter: saab võluda, kõiges mõjuvad salajased elujõud, miski pole surnud, kõik mõjub kõigele. Samuti saab iga asjaga rääkida, sest kuidas võiks üldse pähe tulla mitte kuulda ja mõista. Lapsed armastavad maagilist-müütilist maailma, saladusi täis võlumaailmu, kus elavad päkapikud, vaimud, haldjad ja teised imeelukad.

Õnnelik on laps, kelle elamusi ebadiskreetne täiskasvanumaailm ei halvusta. Fantaasiamaailmas saab laps alustpanevid hingekogemusi, mille tekkimiseks reaalse igapäevaelu võimalused kaugelt alla jäävad. Nõnda täidab Punamütsike lihtsalt inimese osa, kellele on antud ülesanne haigestunud vanaema – kuidas tahes ka seda mõista võiks – paranemisele kaasa aidata. Selleks peab ta astuma mööda etteantud eluteed, mille juurde kuuluvad ka kurja ahvatlused. Teoloogilistest teooriatest sõltumata saab laps muinasjutu sümbolites tunda inimese pimedusse langemist ja pääsemisvõimalust.

Lisaks sellele, et me ainult *teame* lapseliku hingemaailma omapära, peaksime pedagoogidena seda ka *respekterima*. Lapsel peaks olema võimalus kasutada

oma igat arengufaasi. Pedagoogika ajalugu näitab piisavalt, et selle nõude vastu on alatasa eksitud – last on nähtud lihtsalt kui väikest täiskasvanut; autoritaarsete süsteemidega, millel on olnud mõju koolisüsteemini välja, on alla surutud lapse spontaansust ja instinktiivsust (liikumistung, mängukihk, osalemislust, lapselik seksuaalkäitumine) või on manipuleerivalt koormatud last ühiskondlike ja poliitiliste probleemide ja mõtteviisidega, millega toimetulemiseks ei saa lapsel olla vähimaidki eeldusi.

Tänapäeval arvame, et see kõik on jäänud seljataha ning et lastega tullakse täielikult toime nende omapära arvestades. Siiski näen ma ka praeguses koolis lapsevastast tendentsi, mis väljendub selles, *et lastelt nõutakse liiga vara täiskasvanute mõtlemisviisi.*

Haritud täiskasvanu mõtlemine on *ratsionaalne*, see tähendab *äraseletatud ja teaduslik*. Täiskasvanu aktsepteerib seda, mida saab *tõestada*. Nähtustes otsib ta täie enesestmõistetavusega *põhjusi* ja neis toimivaid *seadusi*. Ta viib *kõik konkreetset asjad abstraktsele tasandile*, paigutab kõik oma *süsteemi* kokkusobivatesse või kokku sobitatud anumatesse ja peab mingit asja arusaadavaks siis, kui see on põhjuslikult seletatud ja süsteemi paigutatud.

Mul pole selle kohta vastuväiteid. Aga leian, et on ekslik võtta selline mõtteviis aluseks kõige väiksemate laste haridusele. Ometi teeme me täpselt seda, kui ei lähtu oma hariduskäigus enam *nähtustest*, nagu lapsed neid tajuvad, vaid *abstraktselt teaduslikust süsteemist*, mis tuleks siis teha „lapsepärase läbitöötamise“ kaudu õpilastele suupäraseks.

See kehtib nii aine- kui keeletundides. Mitte keeleteooria, vaid keel ise oma kasutamise kõigis vormides on elav nähtus. Psühholoogiliselt kohane on lasta keelel kõigepealt olla see, mis ta on lapse jaoks ning millena laps seda tajub, nimelt esmalt kui *väljendusvahendit ja sisu kandjat*. Selle järgi kuulub keeletunnis kesksele kohale omapoolne rääkimine ja kuulamine, lisaks selliste luuletuste ja juttude tunnetamine ja õige ettekandmine, mis last ka hingelt ja vaimult rikastavad, samuti nagu ise juttude kirjutamine. Vanusele vastav on ka selliste väljendusviiside õppimine, mis valmistavad kogemuste kohaselt raskusi, ning reaalsele vaatlusele tugineva sõnavara laiendamine. Aga keelerõõmu äratamiseks ei sobi liiga varane ja ühekülgne ratsionaalne analüüs, see jätab unarusse ka konkreetse sisu.

Loomusekohane haridus nõuab, et laps saaks vaimses arengus käia sama teed, mida käis ka mõtlej ja uuriv inimkond: nimelt konkreetset nähtuselt abstraktsete seadusteni. Vastupidi sellele kaldume tänapäeval võtma lähtekohaks teaduse ettevalmistatud süstemaatika, et juba alguses juhtida last süstemaatiliselt läbi täiesti kindla vaatlusviisi. Sedalaadi kriitikas olen ühel meelel koolireformija Martin Wagenscheiniga. Ta nõudis visalt, et *tekkeliste kursuste* käigus peatutaks pikemalt silmaga nähtaval ja erapooletult läbielatud, nimelt *nähtusel* endal, ja alles pärast

seda asutaks võimalike seaduspärasuste kallale. See vastab vanale didaktilisele nõudmisele eelistada induktiivset teed deduktiivsele.

Õpetajate koolitajana kohtusin sageli tegevust alustavate õpetajatega, kes pidid näiteks algastme teises klassis käsitlema metsa teemat ning tulid kõigepealt mõttele kõnelda ürgmetsast, segametsast ja monokultuuridest, sanitaar- ja lageraidest, vee- ja metsamajandusest, kliimamõjudest ja metsade suremisest. Nii mõtlevad nimelt täiskasvanud. Aga lapsele on mets kõigepealt ruum, kus ärkavad täiesti erilised tunded, mets on õuduste maailm, muinasjutuliste ilmutuste tegevuspaik, maailm täis salapärast elu ning ka mängupaik.

Aastaid tagasi osalesin ühel lasteaia metsaekskursioonil. Vanemad kogunesid kella viie ajal hommikul oma väikestega metsamajja ning seal selgitas tulest ja veest läbikäinud ornitoloog lastele linnuhääli. Ta pingutas kogu jõust, ent ometi ei suutnud lõpuks keegi muusträstel ja põõsalinnul vahet teha. Viie minuti pärast oli laste huvi kadunud. Pole ka ime! Selles vanuses lastele on paljud maihommikul kõlavad linnuhääled eelkõige üks tervik, umbes nagu kõlade virvarr, helisev mets. Läheb tarvis suurt pedagoogilist osavust, et teritada laste kõrvu eri kaugusest ja suundadest tulevate kõlade erinevuse tabamiseks. Psühholoogiliselt oleks õige lasta lastel neis hääldes tunda muusikat ja kõnet. Nad võiksid proovida üksikuid hääli jäljendada ja kuulatada, mida hääled üksteisele öelda sooviksid. Kes arvab, et niimoodi linnuhääldetega ümber käies äratatakse lapses terveks eluks valed ettekujutused, see taipab vähe lapse hinge arengust. Kõik omal ajal.

Sedaaegu, kui õpetajaid koolitasin, pühendus üks üliõpilane ülesandele tuua suunatud küsimuste kaudu pisut lähemale eri vanuses kooliõpilaste maailmapilti. Mõnedki esimese klassi õpilastelt saadud vastused eri loodusnähtuste ja sotsiaalsete suhete kohta on meie seostes paljuütlevad.

Manuelalt küsitakse, miks on täiskuu ja poolkuu, ning ta vastab: „Võib-olla ilma pärast. Kui on ilus, siis on täiskuu, ja kui nii ilus ei ole, siis on poolkuu.” See on lapse loogika, sest ilu on täiuslikkuse väljendus ning tühermaa kuulub kokku poolikusega. Peale selle pole kuu midagi võõrast eemal kaugel, vaid pall, mille suurust saab kergelt kätega näidata, ning päike on – nimelt kuna see heledam paistab – natuke suurem.

Küsimust, mis võib mõne täiskasvanu segadusse ajada – miks on taevas sinine? –, mõtleb küsitlev üliõpilane *kausaalsena*, teda huvitavad *põhjused*. Laps aga ei saa sellest nii aru ning mõtiskleb nähtuse *mõtte ja eesmärgi* üle: „Nii on tegelikult ilus. Kui rohi on roheline, siis ei peaks taevas enam roheline olema. On ju ilusam, kui ta on sinine.” Sibylle'i vastus samale küsimusele pole vähem veenev: „Vee pärast, sest pärast tuleb vesi taevast alla.” Ja kui täiskasvanu usub, et vallandab lapses küsimusega „mispärast sajab vihma?” füüsikalised arutlused, siis tuleb tal pettuda. Laps mõtleb kogu enesestmõistetavusega *lõpptulemuse* peale: „Et asjad

kasvada saaks, või kui üldse ei saaks, ei saaks asjad kasvada, siis me võime nälga jääda.”

Kui üliõpilane küsib tüdrukult, mis talle õpetaja juures kõige rohkem meeldib, siis lähtub ta sellest, et lapselikule mõtlemisele võiks omane olla õpetaja kogu inimeseksolemise üsikutel iseloomujoonte või tunnuste väljatoomine ja nende omavaheline võrdlemine. Sibylle'i vastus on igas suhtes relvitukstegev. Talle meeldib õpetaja juures kõige rohkem see, „et ta hommikul lihtsalt uuesti tuleb ja et teda jälle näeb”.

Reeglina oskab seitsmeaastane laps sama vähe ümbrust headeks ja vähem headeks osanähtusteks lahti võtta. Seepärast vastab Sibylle küsimusele, mis talle ümbruse juures meeldib, peaaegu piibelliku lihtsusega: „Et ma oma venda näen, ja oma ema, ja oma isa.”

Tuleb rõhutada, et need lapselikud vastused pole mingil juhul teisejärgulised või koguni rumalad, pigemini panevad need aluse hoopis teistsugusele maailmavaatele, mida ei tohi juba eelnevalt võtta nii, nagu see jääks alla loodusteaduslikule maailmapildile. Kui üliõpilane tahtis Sibylle'ilt teada, kui suur on tema meelest päike, esitas laps vastuküsimuse, mis võiks mõnelegi füüsikule mõtlemisainet pakkuda: „Kas koos kiirtega? Koos kiirtega on ta päris suur! Ilma kiirteta on ta sama suur kui kuu.”

Sedalaadi lapselikud vastused puudutavad ning ajavad kimbatusse aeg-ajalt ka õpetajaid. Neid asju kuulda on tore, sest neis avaldub tükike lapselikust tuumast. Sellise rõõmu osaks võib õpetaja saada õigupoolest iga päev, mõistagi eeldusel, et õpilasi võetakse kõigepealt kuulda selle kohta, kuidas nad teatud asju ette kujutavad, enne kui neid õpetama asutakse. Muuseas, kui õpilane tunneb, et teda huviga kuulame, kaldub ta suurema tõenäosusega samaga vastama.

Üleminek maagiliselt-müstiliselt mõtlemiselt loodusteaduslikult orienteeritule ei toimu lastel üheaegselt ega ka mitte sama kiirusega. Seejuures võib mainitud lõpptulemusele mõtlemise ja rangelt teadusliku põhjuslikkuse vahel täheldada sageli vaheastet. Vaheaste – või põhjuslikkuse eelaste – seisneb „kui-siis” selgitustes. Näited: kui kevadel läheb soojemaks, siis hakkavad taimed tärkama; kui päikeseloojangul asub kuu lõunas, siis on poolkuu; kui vee temperatuur langeb alla nulli, siis tuleb jää.

Loomulikult on kasulik end kogu temaatikaga kurssi viia, lugedes vastavat kasvatuspsühholoogiaalast kirjandust. Aga seda, millisel astmel asub laps, ei saa raamatust järele vaadata. Selle saab selgeks ainult lapse täpsema jälgimise ning eriti tähelepaneliku kuulamisega siis, kui laps teeb katset öelda midagi loodustähtsuste kohta. Õpetajale, kes töötab Pestalozzi vaimus, saavad osaks kütkestavad pilguheidud lapse maailma, ning lapse vaimu ärkamine pakub talle alati uusi võimalusi üllatumiseks.